

HAMZA HAKIMZODA NIYOZIYNING DRAMALARIDA MONOLOGIK NUTQNING O'RNI

Xoliqulova Iroda

Chirchiq davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6727885>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari" va "Maysaraning ishi" dramasiidagi monologik nutqlar va ularning obrazlar ruhiy kechinmalari, his-tuyg'ularini ochishdagi roli haqida tanishasiz.

Kalit so'zlar: Hamza Hakimzoda Niyoziy, monolog, "Maysaraning ishi", "Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari", drama, obraz, monolog-xotira, monolog-muhokama, monolog-orzu.

РОЛЬ МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В ДРАМАХ ХАМЗЫ ХАКИМЗОДА НИЯЗИ

Аннотация. В данной статье вы узнаете о монологических выступлениях Хамзы Хакимзода Ниязи в драмах «Ядовитая жизнь или жертвы любви» и «Дело Майсары» и их роли в раскрытии душевных переживаний героев.

Ключевые слова: Хамза Хакимзода Ниязи, монолог, «Дело Майсары», «Ядовитая жизнь или жертвы любви», драма, образ, монолог-воспоминание, монолог-рассуждение, монолог-сон.

THE ROLE OF MONOLOGICAL SPEECH IN THE DRAMAS OF KHAMZA HAKIMZOD NIYAZI

Abstract. In this article, we will learn about Hamza Hakimzoda Niyazi's monologue speeches in the dramas "Poisonous Life or Victims of Love" and "The Case of Maysara" and their role in revealing the emotional feelings of the characters.

Keywords: H.H. Niyazi monologue, "Maysara's case", "Poisonous life", drama, image, monologue memory- discussion monologue-dream.

KIRISH

Jadidchilikning eng yorqin vakillaridan biri bo'lgan Hamza Hakimzoda Niyoziy birqancha janrlarda ijob qilgan. Hamzani birinchi o'zbek dramavisi desak hech mubolag'a bo'lmaydi. U 20 ga yaqin pyesalarning muallifidir. Hamza 1914-1920-yillar oralig'ida "O'ch"(1914) "Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari"(1915), "Ilm hidoyati", "Mulla Normuhammad domlaning kufr xatosi", "Maysaraning ishi", "Boy ila xizmatchi", "Loshinon fojiasi"(1916-1918), "Farg'ona fojiasi"(1918-1920), "Mahbusto'raning holi"(1919) kabi bir qancha pyesalar yaratdi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada Hamza dramalarida monologik nutqning o'rni obrazlar xarakteristikasini ochishda monologning roli haqida gap boradi. Avvalo monologik nutqqa ta'rif berib o'tsak. Adabiy asardagi qahramonlarni ta'rif-tavsif etishda yozuvchilar rang-barang tasvir vositalaridan foydalanadilarki shulardan birinchisi monologdir. Monolog (yunoncha monos+logos, bir so'z) asar qahramoning suhbatdoshiga, o'ziga, ba'zan kitobxon-

tomoshabinlarga qarata aytgan gap soʻzi, nutqi. Monolog qahramonining ruhiy kechinmalarini ifodalaydi, obrazning mohiyatini ochadi.

Hotam Umurovning fikricha esa monolog –badiiy asardagi qahramonning oʻz-oʻziga yoki oʻzgalarga qaratilgan nutqidir. Bu nutq odatda qahramonlarning ichki iztirob va “dardlarining” “poʻrtanalari”ni ifoda qiladi.

Hamzaning “Zaharli hayot” daromasida koʻplab monologik nutqlarni uchratamiz. Drama bosh qahramoni Mahmudxon monologidan misollar keltirib oʻtamiz:

“Oh, jaholat, maorifsiz davlatlar! Ey, johilotalar, johilaonalar. Men orzu- havasni nima qilay? Orzu-havas oʻzimning istagimdan boshqa nimarsa emas. Men orzu- havasni nima qilay, suyganim boʻlmagandan keyin menga ming orzu – qaro chaqa, balki menga zahar, oʻlim!(Birozgina toʻxtab.) Men boy qizini nima qilay! Ha oʻzimni endigina jaholatdan qutqazgan vaqtda yana bir jahilaga, roʻdapoga umrdosh boʻlamanmi? Menga hayotkerak, u maqsad esa (bosh qimirlatib) Maryamxonimdan boshqa emas, boshqa emas”¹.

Mahmudxonning bu monologi orqali sevgilisi Maryamxon bilan birga boʻlishiga ota-onasi qarshi ekanligi otasi, onasi ilm-maʼrifatdan yiroq kishilar ekanligini bilib olishimiz mumkin. Mahmudxonning yagona istagi Maryamxon bilan baxtli boʻlish edi.

Monologlar gʻoyaviy mazmuniga koʻra: monolog-xotira, monolog-muhokama, monolog-orzu kabi turlarga boʻlinadi.

Monolog-xotirada qahramon oʻz oʻtmishini, boshidan kechirgan kechinmalar va psixologik hodisalarni eslasa, monolog-muhokamada yozuvchi personajning muhim va zarur masalalar boʻyicha fikrlarini umumlashtirib beradi, monolog-mulohazada qahramonning individual, epic va psixologik xususiyatlari aks etsa, monolog-orzuda personajning intilishi va orzu-havaslarini ifodalanadi. Yuqoridagi Mahmudxonning Abdiqodirboy bilan toʻqnashuvidan keying oʻylarini monolog-mulohazaga misol qilib keltirish mumkin.. Dramaning yana bir qahramoni Maryamxon oʻz-oʻziga shunday fikrlarni aytib oʻtgan: “Oh, oh, odam boʻlmayman. Oh, farzand qadrin ibilmagan otalar! Oʻz mavsum bahorini ado qilolmagan bu qaros umbullarimni erta tuproqqa kumasiz.(Qoʻllarini koʻrsatib.) Oʻzim kabi jaholatda qolmish hamshiralarima endigina qalam bila xizmat qilay degan nozik qoʻllarimni bogʻlab, yoruq dunyoga toʻymagan yuz, koʻzlarimi kafanga oʻraysiz-da, qora yerga koʻmasiz. Oh, falak! Zolim, falak! Men na gunoh qildim! Dunyoda eng shirin vaqtimdan maxrum qilding. Oh,...

TADQIQOT NATIJALARI

Bu monolog orqali Maryamxonning ota-onasi ham ilm-maʼrifatdan yiroq kishilar johil insonlar ekanligini, sevgilisi Mahmudxon bilan birga baxtli boʻlishiga qarshi ekanligini bilib olamiz. Maryamxonning yana bir monologiganazar solsak: “Voy koʻkrakdan ham quvvat ketdi oxirgi qimirlaganim shul shekillik.” Koʻrib qolsam goʻrga edi. (Boʻyin tugmalarin yechay deb, yecholmay.) Voy, ana, ana qoʻlim . Yorabbiy... Koʻzim xiralashyabdi, Maxmudxon, tezroq kel! Koʻrolmay qolaman shekillik, taniyolmay qolaman shekillik. Oh,...(Lablarin yalab, hansirab.) Oh, dadajon, raximsiz dadajonim,...koʻralmay qolamans hekillik. Bu Monolog Maryamxon oʻlimidan oldin aytgan monologidir. Endigina 17 yoshga toʻlgan Maryamxon ota-onasining

molparastligi, johilligi tufayli zaxar ichib qo‘ygan edi, ya‘ni bir qancha boyliklar evaziga eshonga turmushga chiqqandan ko‘ra o‘limni afzal ko‘radi.

Mahmudxonning o‘limi oldidan aytgan monologi dramaning asl mohiyatini to‘laroq ochishga xizmat qilgan: “Men inson, va‘daga vafo qilaman. (Cho‘chib, sarosimalanib cho‘ntagidan to‘pponchani olib). Maryamxonim, mana men hozir yoningga kiraman amin bo‘l, qiyomat kun ikkimiz qo‘l tutishib, janobi haq va Rasul oldida bu shariat xoinlariga barobar davo qilamiz. Jonim, Maryam! (to‘pponchani o‘qlab, shoshilib ko‘kragiga tirab.) Men sensiz yashamam, o‘z suyukligim bo‘lmagach dunyo harom...”

Oh, jaholat!.. Dod, g‘aflat! Faryod, zaharli hayot!

Hamzaning yana bir dramasi bo‘lgan “Maysaraning ishi”da ham monologik nutqdan namunalarni uchratamiz. Mullado‘st (bir qo‘lida supurgi bilan supurib, o‘yinga tushib qo‘shiq aytib).

Otim Husaynjon vofarish
Hovlimda yo‘q xamirturish
Xotanim bilan kunda urush
Olmay o‘layin deydya.

Olma-anoringga balli
Yakdona xolingga balli
Tangrim meni sho‘r loydan
Yasagan kulolingga balli.

Muncha quruq Do‘smat!(O‘zini ko‘rsatib.) Tangang yo‘q, uylanishga bir chaqang, turma jahonni tor qilib, bo‘l oxirat sari dakang! Shu dargohga kelganimga ikkam o‘ttiz yil bo‘pti-yu tun-u kun ishim mulozimlik, uy supirish, otxona tozalash, osh pishirish, balo qilish battar qidirishdan boshqa biror martabaga minmabman-a...

MUHOKAMA

Bu monologdan dramaning komediya janriga xosligi yaqqol sezilib turadi. Mulla Do‘st sho‘x tabiat, xushchaqchaq obrazdir. U necha yillardan beri uylanmagan, faqat mulozimlarning yumushlarini qilish bilan ovvora edi. Drama so‘nggida Mulla Ro‘zi, Hidoyatxon, qozilar bilan bir qatorda Mulla Do‘st ham Maysaraning makriga chuv tushadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Hamza Hakimzoda Niyoziy dramalarida monologik nutqning o‘rni beqiyosdir. Monologik nutq obrazlar xarakteristikasini, ruhiy kechinmalarini, mohiyatini ifoda etishga xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boboyev.T. “Adabiyotshunoslik asoslari”:T.:O‘zbekiston”2002-yil.173-175-betlar.
2. Rahimov.Z. “Muallif nutqi va uning ko‘rinishlari” Til va adabiyot ta‘limi.2000.3-son.58-62-betlar
3. Solijonov.Y. “Badiy nutq”1979-yil 2-son.71-75-betlar.

4. Solijonov.Y. “Diolog va uning badiiy asardagi o’rni” O‘zbek tili va adabiyoti.2002 4-son 7-11-betlar.
5. Solijonov.Y. “Badiiy monologik nutq” O‘zbek tili va adabiyoti,2004 3-son.16-20-betlar
6. Umurov.H. “Adabiyotshunoslik nazariyasi”Abdulla Qodiriy.2004 153-155-betlar.
7. Yo‘ldashev.B. “Badiiy nutq stilistikasi” Samarqand.1982.27-61-betlar.